ВЯРТАННЕ ІМЁНАЎ

Ахвяр, якіх дастаўлялі ў канцлагер Штутгаф на тэрыторыі Польшчы, пазбаўлялі ўсяго. Спачатку ў іх забіралі прыватныя рэчы, а пасля — імя. Пісар пазначаў іх прозвішчы ў спецыяльную кнігу. Калі ў рэгістрацыйны барак уваходзіў чалавек, то ўжо з наступных дзвярэй выходзіў нумар. Гэтыя лічбы ахвяры павінны былі ведаць на нямецкай мове. Былыя вязні і сёння не могуць іх забыць, але вельмі не хочуць пра гэта згадваць. Работа ж па вяртанні адабраных імёнаў не спыняецца і праз столькі гадоў пасля вайны.

Агароджа канцлагера. Вязні называлі яе «варотамі смерці».

У музеі, створаным на месцы лагера смерці, захоўваецца багаты архіў. Дзякуючы сабраным дакументам удалося аднавіць 80 працэнтаў імёнаў зняволеных. Крыніца звестак можа быць розная — запіс у рэгістрацыйнай кнізе, папкі з асабістымі справамі, дакументы з лагернага шпіталя ці якія датычыліся перавозкі зняволеных. Акрамя палякаў, тут было многа вязняў з усходу: беларусаў, рускіх, украінцаў.

Сваякі ставяць шыльды на брацкіх магілах.

ПАМЕР УСЁЙ ЕЎРОПЫ

Гэта быў першы канцэнтрацыйны лагер па-за межамі Трэцяга рэйха і рэкардсмен па працягласці існавання — з другога верасня 1939 да 9 мая 1945 года. Ужо ў першыя дні пасля нападзення Гітлера на Савецкі Саюз сюды сталі прывозіць ваеннапалонных Чырвонай Арміі, палітвязняў, людзей, якія дапамагалі партызанам, — гэта маглі быць як асобныя грамадзяне, так і цэлыя вёскі. У Штутгаф таксама адпраўлялі на «перавыхаванне» асоб, якія былі вывезеныя як дармавая рабочая сіла, але ўхіляліся ад работ альбо «ленаваліся», дрэнна выконвалі сваю справу. У 1944 годзе тут ужо былі вязні розных нацыянальнасцяў з 25 краін свету: яўрэі, італьянцы, французы, чэхі, шведы і іншыя. Усяго праз лагер прайшло 110 тысяч чалавек, 65 тысяч было знішчана.

Сёння ў музейшчыкаў шмат работы — нашчадкі працягваюць шукаць звесткі пра сваіх блізкіх. Трэба быць уважлівымі пры рабоце з дакументамі, улічваць, што рускія і беларускія прозвішчы маглі быць выкладзены на нямецкай мове з памылкамі.

Музей цяпер займае толькі адну шостую той тэрыторыі, дзе некалі быў канцлагер. Захаваліся аўтэнтычныя будынкі. Прызначэнне аднаго з іх невядома да гэтага часу — сёння тут за шкляной вітрынай захоўваюцца рэшткі абутку, якія застала пасля вызвалення польскіх тэрыторый камісія па ўстанаўленні і расследаванні злачынстваў нямецка-фашысцкіх захопнікаў.

На тэрыторыі лагера ў вялізныя кучы было звалена каля паўмільёна пар абутку, сярод якіх можна было заўважыць і чаравічкі на вельмі маленькія дзіцячыя ножкі. Відаць, такія «трафеі» сюды звозіліся з іншых лагераў для рамонту — у Штутгафе працавалі абутковыя майстэрні. Таксама вязні былі задзейнічаны на лесапільні і выкарчоўцы лесу, на цагельным заводзе, у гаспадароў на полі, у майстэрнях, якія выраблялі адзенне і розныя рэчы для нямецкай арміі.

Самім жа работнікам выдавалася паласатая «ўніформа». Нельга было паскардзіцца, што нешта парвалася, знасілася, стала бруднае, — усё выдавалася раз і назаўсёды.

Спачатку вязні спалі на саломе, раскіданай на падлозе. Пазней, каб размежаваць прастору і хоць крыху стрымліваць хваробы, якія імгненна распаўсюджваліся, тут змясцілі трохпавярховыя нары. Але баракі былі перапоўненыя, на кожным ярусе размяшчалася па некалькі чалавек, людзі спалі седзячы, абапіраючыся адно аднаму на спіны.

200 грамаў хлеба, кубак мутнай кавы, міска супу з нейкай гнілі і костак ад рыбы — такі быў рацыён вязняў. Цела адной з ахвяр пасля смерці было ўзважана і апісана — жанчына важыла 19 кілаграмаў...

Голад, хваробы, цкаванне сабакамі, смяротныя ўколы ў вобласць сэрца, газавая камера і крэматорыі... Штутгаф забраў тысячы жыццяў. Але пазбаўленыя імёнаў вязні хацелі заставацца людзьмі. Нелегальна, на выкрадзеных кавалках паперы крэйдамі ці алоўкамі яны стваралі малюнкі альбо прасілі зняволеных мастакоў напісаць з іх слоў партрэты блізкіх. Захоўваюцца ў музеі і малюнкі, зробленыя беларускімі дзеткамі, — на іх дамкі, кветкі і выведзены дзіцячай рукой подпіс: «Дарога дадому». Малыя (найстарэйшаму дзіцяці было 14 гадоў) трапілі ў лагер у 1944 годзе. Іх трымалі ў асобным бараку і каля месяца з яго не выпускалі. Цішком зняволеныя жанчыны лагера, каб падтрымаць дзяцей, дзяліліся з імі ежай, перадавалі лялькі, зробленыя з кавалкаў тканіны, паперу і алоўкі. У сакавіку 1944 года дзетак са Штутгафа вывезлі. Ёсць меркаванне, што малых маглі транспартаваць у Германію на анямечванне...

ЯНЫ НЕ ЗМАГЛІ ВЯРНУЦЦА...

У межах візіту, арганізаванага Пасольствам Рэспублікі Польшча для беларускіх журналістаў, мне давялося наведаць найбуйнейшы мемарыял савецкіх воінаў, якія загінулі падчас вызвалення Польшчы ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў у 1944—1945 гадах. Тут знайшлі апошні прытулак каля 22 тысяч салдат і афіцэраў Першага Беларускага фронту, якіх звозілі з розных месцаў у ваколіцах Варшавы.

Калі падчас раскопак нават у нашы дні ў Польшчы яшчэ знаходзяць парэшткі чырвонаармейцаў, якія загінулі на гэтых землях у гады Другой сусветнай вайны, іх вязуць на гэтыя мемарыяльныя могілкі ў Варшаве на перапахаванне. Мемарыял, узведзены яшчэ савецкай уладай у канцы 1940-х гадоў, натуральна, патрабаваў рамонту, які летась тут быў праведзены. Устаноўлена відэакамера, каб сачыць за парадкам на гэтай тэрыторыі.

Калі на месцы пахавання афіцэраў размешчаны пліты з прозвішчамі, то на магілах простых салдат імён не пазначалі, — на іх цяпер усталяваны бетонныя слупкі з чырвонымі зоркамі. У кожнай яме — звыш дзясятка чалавек. Але ніхто не забыты. На некаторых магілах можна ўбачыць невялікія шыльды ці пліты з прозвішчамі і фатаграфіямі — іх устанавілі сваякі, якія прыязджалі да сваіх бацькоў, дзядоў з розных куткоў былога Саюза. На адной з такіх брацкіх магіл знаходжу шыльду з фатаграфіяй нашага суайчынніка з Маларыты — Івана Паўлавіча Холада, які загінуў у верасні 1944 года. «Насамрэч на такія пабудовы павінна брацца згода ў ваяводы, але калі сваякі ставяць помнікі, мы іх не чапаем. Людзі ж праехалі столькі кіламетраў! — расказвае **ўпаўнаважаны Польскага таварыства ветэранаў і рэпрэсаваных Пётр АЛЕНЬЧАК.** — Часам мне тэлефануюць і пытаюцца, у якой магіле пахаваны той ці іншы салдат. Трэба аблегчыць іх пошукі. У мяне 22 тысячы прозвішчаў пахаваных тут вайскоўцаў на паперы, але я хачу, каб яны з'явіліся на сцяне, на спецыяльнай шыльдзе».

Алена ДЗЯДЗЮЛЯ.

УВАГА: пошукі працягваюцца

Работа па вяртанні імёнаў і памяці вядзецца і ў іншых краінах. Раней «Звязда» ўжо друкавала спісы ахвяр, знішчаных на расстрэльным полі Хебертсгаўзен, якое знаходзіцца за два кіламетры ад канцлагера Дахау. Адгукнулася некалькі беларускіх сем'яў, якія знайшлі ў спісах прозвішчы сваіх родных, дзве з іх змаглі з'ездзіць у Германію і ўскласці кветкі на магілы родных. А цяпер у рэдакцыю прыйшоў новы запыт. **Генеральнае консульства Рэспублікі Беларусь у горадзе Мюнхене шукае інфармацыю, якая магла б праліць святло на лёсы паходзячых з Беларусі вязняў канцэнтрацыйных лагераў, ваеннапалонных і людзей, вывезеных на прымусовыя работы, якія загінулі на тэрыторыі Германіі ў гады Другой сусветнай вайны.** Адным з месцаў, дзе маглі быць пахаваны грамадзяне Беларусі, з'яўляюцца Мюнхенскія могілкі «Ам Перлахер Форст», на якіх знаходзяцца тры мемарыялы часоў Другой сусветнай вайны. Першы мемарыял з абагуленай назвай «Перамешчаныя асобы» з'яўляецца месцам пахавання ахвяр, вывезеных у Германію на прымусовыя работы, а таксама іншых перамешчаных асоб і бежанцаў. Усяго ў гэтым месцы пахаваны 1192 чалавекі — з Савецкага Саюза, Польшчы, Балгарыі, Венгрыі, Румыніі, Грэцыі, Турцыі, Францыі, Бельгіі і Нідэрландаў. Другі мемарыял — месца памяці аб ахвярах канцэнтрацыйных лагераў. Тут пахаваны урны з прахам 4092 вязняў. У 1950 годзе кіраўніцтва Мюнхена прыняло рашэнне перанесці сюды урны з прахам ахвяр канцлагераў з іншых гарадскіх могілак і заснаваць мемарыял. Тут пахаваны жыхары Савецкага Саюза, Германіі, Аўстрыі, Чэхіі, Польшчы, Францыі і Нідэрландаў. Трэці мемарыял прысвечаны 94 вязням турмы «Штадэльхайм» горада Мюнхена, якія былі пакараны смерцю па палітычных матывах.

Па запыце Генконсульства ад кіраўніцтва могілак «АМ Перлахер Форст» былі атрыманы спісы пахаваных ахвяр. Сярод іх шэраг імёнаў асоб, якія нарадзіліся на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Звяртаем вашу ўвагу, што інфармацыя ў спісах няпоўная, прозвішчы некаторых ахвяр за ваенным часам маглі скажацца. Калі вы знойдзеце тут сваіх блізкіх, просьба звязацца з рэдакцыяй. Важна вярнуць памяць пра гэтых людзей — каштоўныя любыя звесткі, у тым ліку ўспаміны пра ахвяр, фатаграфіі, дакументы. Сёння даследчыкам цікавы не толькі імёны, але і лёсы людзей.

1. Дудкіна Клаўдзія (дата і месца нараджэння: 24.12.1916. Podbudsie (Рагачоўскі раён?).
2. Грыгарэнка Дзмітрый (45 гадоў. Гомель).
3. Грынчанка Уладзімір (21.12.1923. Гарадзішча (Баранавіцкі, Мінскі раён?).
4. Ілінскіс Антонія (19.05.1891. Мінск).
5. Koltumjuk Anastas (Калтумюк Анастас) (1883. Камянец).
6. Кавалёнак Іван (27.05.1929. Рагачоў).
7. Кузніцкі Тэадор (Фёдар?) (01.06.1923. Навасады).
8. Панас Яўген (10.01.1924. Ваўкавыск).
9. Пахворын Максім (11.11.1905(?). Камянец).
10. Покшыц Дзмітрый (15.08.1927. Мінск).
11. Панурк Мікола (02.10.1924. Goroditchi (Гародзічы, Калінкавіцкі раён?).
12. Самсон Надзя (26.07.1926. Пінск).
13. Збрусінскі Адам (30.09.1884(?). Магілёў).
14. Селявончук Мікалай (83 гады. Slonin (Слонім?).
15. Вінаградава Кесіма (57 гадоў. Шувры, Віцебск).
16. Шаткоўскі Антон (05.11.1921. Масты).
17. Славінскі Георг (23.04.1896. Чэрыкаў).
18. Надзейка Мячыслаў (27.08.1911. Гродна).
19. Ліпіна Віктар (27.11.1904. Руда (Навагрудскі раён?).
20. Кубінскі Станіслаў (19.04.1888. Канстанцінава (Мядзельскі раён?).
21. Glowacki Mierzisl (Главацкі Мячыслаў?) (23.11.1889. Астравец).
22. Фяльчынскі Андрэй (10.11.1922. Падлессе (Стаўбцоўскі, Жабінкаўскі, Быхавіцкі, Ляхавіцкі раён).
23. Дуберм Пётр (22.05.1902. Волька (Івацэвіцкі раён?).
24. Чэчуковіч Казімір (05.01.1900. Іванкі (Брагінскі раён?).
25. Байка Міхаіл (17.09.1912. Паўловічы (Круглянскі раён?).